

"Η επισιτιστική κρίση στη Θεσσαλονίκη της γερμανικής Κατοχής και σύγχρονοι προβληματισμοί"

Μαρία Καβάλα

Εξοχότατη κυρία Πρόεδρε της Δημοκρατίας, αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι, κυρίες και κύριοι καλησπέρα σας και χρόνια πολλά.

Ας ταξιδέψουμε μαζί στα δύσκολα χρόνια του β'π.π. και της Κατοχής. Την περίοδο εκείνη, το ναζιστικό σχέδιο για μια «φυλετική Νέα Ευρώπη» με οικονομικό κέντρο τη Γερμανία ήταν σε πλήρη εξέλιξη. Η αντίληψη του Χίτλερ για την οικονομική διαχείριση της ηπείρου, που σταδιακά κατακτούσε, ήταν η εκμετάλλευση σε ορυκτό, κτηνοτροφικό και γεωργικό πλούτο. Ωστόσο, ο δικτάτορας είχε υποτιμήσει το κόστος που θα συνεπαγόταν για την ευρωπαϊκή εξαρτημένη οικονομία η διάρρηξη των διεθνών διασυνδέσεών της. Με τον βρετανικό αποκλεισμό, η έντονη εξάρτησή της από τον ξένο εφοδιασμό αποκαλύφθηκε με οδυνηρό τρόπο. Η γερμανική κατοχή πυροδότησε δημοσιονομικές και νομισματικές κρίσεις στη μία χώρα μετά την άλλη, κρίσεις που διάβρωσαν την κρατική εξουσία, τροφοδότησαν τις πληθωριστικές πιέσεις και κατέστρεψαν τις εύθραυστες εσωτερικές αγορές. Βραχυπρόθεσμα ο Χίτλερ με την ωμή βία των στρατευμάτων του κατάφερε να ανακατευθύνει ένα πολύ σημαντικό ποσοστό του ευρωπαϊκού εμπορίου και της παραγωγής προς τη Γερμανία αλλά το τέλος ήταν καταστροφικό και για την ίδια. Θύματα της ληστρικής πολιτικής του, οι πολίτες της υπόλοιπης Ευρώπης. Και αν στην Ανατολική Ευρώπη και στα σοβιετικά εδάφη, η γερμανική πολιτική στόχευε στο θάνατο ολόκληρων ομάδων του πληθυσμού από υποσιτισμό, στη Δυτική ο συνδυασμός δελτίου τροφίμων και μαύρης αγοράς κράτησε τους περισσότερους ανθρώπους ζωντανούς. Τραγικές εξαιρέσεις, οι Κάτω Χώρες κατά τον τελευταίο χρόνο της Κατοχής και η Ελλάδα κατά τον πρώτο. (Καβάλα, 2019:16)

Για τη χώρα μας, η τριπλή κατοχή Γερμανών, Ιταλών και Βουλγάρων, σήμαινε για την πλειοψηφία του κόσμου, μαζικές εκτελέσεις, φυλακίσεις, βασανιστήρια, γενοκτονία αλλά και την πλήρη αποδιοργάνωση της ελληνικής οικονομίας. Παρά τις διεθνείς συνθήκες που είχαν υπογράψει οι Γερμανοί, οι οποίες τους υποχρέωναν να συντηρούν τα στρατεύματά τους με δικούς τους πόρους, με το που έφθασαν στη χώρα οικειοποιήθηκαν τρόφιμα και άλλα αγαθά από τις αποθήκες καθώς και τα συναλλαγματικά αποθέματα των τραπεζών επιταχύνοντας έτσι τον πληθωρισμό. Αυτή η πολιτική οικειοποίησης, έκανε τόσο τους ανθρώπους των πόλεων όσο και τους αγρότες να παρακρατούν τα όποια αποθέματά τους. Στη Θεσσαλονίκη έμποροι και ιδιώτες έκρυβαν αγαθά κάθε είδους, τόσο τρόφιμα όσο και ρούχα, υφάσματα, ψιλικά,

με το σκεπτικό να τα πωλήσουν αργότερα σε υψηλότερες τιμές αλλά και επειδή δυσπιστούσαν στο μηχανισμό διοίκησης. Αντιστοίχως, οι αγρότες δίσταζαν να φέρουν τη σοδειά τους στην αγορά. Την έλλειψη των προϊόντων στις περιοχές, που ήταν μακριά από παραγωγικές ζώνες, όπως η Αθήνα ή τα νησιά, επέτειναν και τα σοβαρά προβλήματα στις μεταφορές, χερσαίες και θαλάσσιες, καθώς εμπόδιζαν ακόμη και τα μικρά ποσοστά καρπών που παρέδιδαν οι αγρότες στους δημόσιους οργανισμούς, να μεταφερθούν εκεί. Επιπλέον, για την εξαρτημένη ελληνική οικονομία, ο συμμαχικός αποκλεισμός έπαιξε έναν από τους σημαντικότερους ρόλους στις ελλείψεις, καθώς δεν επέτρεπε τον ανεφοδιασμό για κανένα είδος. Οι Γερμανοί, ως πρωταρχική και κύρια αιτία του κακού, η διαφθορά και ανικανότητα της δωσίλογης κυβέρνησης, αλλά και οι σύμμαχοι ήταν υπεύθυνοι για την έλλειψη αγαθών και την πείνα που έπληξε τη χώρα από τον Απρίλιο του 1941. (Καβάλα, 2019:19-21)

Για τη Θεσσαλονίκη των 247.000 ανθρώπων με τους 80.000 να τρέφονται σε συσσίτια ήδη από τον ελληνοϊταλικό πόλεμο, οι αναμνήσεις ήταν οδυνηρές. Η κ. Βέρα θυμόταν: «έβλεπες στον δρόμο πεσμένα άτομα, που από το χρώμα του προσώπου και ακόμη από τη στάση καταλάβαινες ότι ήταν θύματα της πείνας», η κ. Φανή ανάλογα: «μέρες ολόκληρες είχαμε να φάμε», ενώ η κ. Αμαλία σημείωνε: «και εκείνο το ψωμί..., τρώγαμε εμείς τα παιδιά και η καημένη η μανούλα μάζευε τα ψίχουλα στο χέρι, για να χορτάσει. Πείνα, πείνα...». Ένας καροδηγός του Δήμου Θεσσαλονίκης, το Μάρτιο του 1942 απολύθηκε και οδηγήθηκε στη δικαιοσύνη. Ο λόγος; Είχε εγκαταλείψει αυθαίρετα την υπηρεσία του, προκειμένου να ξεθάψει κρέατα, τα οποία είχαν θαφτεί ως ακατάλληλα. Στο δικαστήριο είπε ότι το έκανε «για να συντηρήσει την οικογένειά του που πεινά». (Καβάλα, 2019:17-18)

Τον χειμώνα του 1941 – 1942 για την Αθήνα, τον Πειραιά αλλά και τα νησιά, ο μηνιαίος αριθμός θανάτων ήταν έξι φορές μεγαλύτερος του προπολεμικού. Για τη Θεσσαλονίκη το πρόβλημα έλαβε διαστάσεις από τον Ιανουάριο και Φεβρουάριο μέχρι τον Ιούλιο του 1942 με κορύφωση τους μήνες Μάρτιο και Απρίλιο. Τη χρονιά αυτή, οι θάνατοι από πείνα κυμάνθηκαν ανάμεσα στους 1.800 με 2.400 σε ένα σύνολο 8.190 θανάτων, δηλαδή περίπου το 22% των συνολικών θανάτων της χρονιάς ήταν από πείνα. Ο συνολικός αριθμός θανάτων ήταν τετραπλάσιος του 1941, εξαπλάσιος του 1940 και παραπάνω από διπλάσιος από τις δύο επόμενες χρονιές. Όλα αυτά στον Δήμο Θεσσαλονίκης με 227.000 περίπου ψυχές δηλαδή την πλειοψηφία της πόλης. (Καβάλα, 2019:18-19)

Εδώ, τα πρώτα αγαθά από τα σουηδικά πλοία του Ερυθρού Σταυρού έφτασαν μόλις τον Μάιο του 1942. Έτσι, ο αριθμός των θυμάτων από πείνα σταθεροποιήθηκε μόνο από τον Αύγουστο και μετά, και μέχρι τον Δεκέμβριο.

Ποιοι ήταν οι άνθρωποι που χάθηκαν; Όπως συνήθως συμβαίνει, περισσότερο από το 40% των θυμάτων του υποσιτισμού ανήκε στα φτωχότερα και περιθωριοποιημένα στρώματα (άντρες κατά 72%, εργάτες, άνεργοι, έγκλειστοι σε ιδρύματα, αχθοφόροι, γυναίκες κατά 28%, μη εργαζόμενες). Λιγότερα ήταν τα θύματα ανάμεσα στους δημόσιους, ιδιωτικούς και δημοτικούς υπαλλήλους, στους μικροπωλητές, στους ελεύθερους επαγγελματίες, στους αγρότες και ελάχιστα σε συνταξιούχους και μαθητές. Γι' αυτές τις επαγγελματικές και κοινωνικές κατηγορίες, ήταν πιο εύκολη η πρόσβαση σε οργανωμένα συσσίτια ή σε συνεταιρισμούς. Το 43,3%, δηλαδή περίπου οι μισοί από τους ανθρώπους που χάθηκαν από την πείνα, ήταν Εβραίοι του Ρεζί Βαρδάρ (σημερινή Ξηροκρήνη) και εργάτες ή αχθοφόροι. Μετά τον εβραϊκό πληθυσμό επλήγησαν σημαντικά οι φτωχοί πρόσφυγες του 1922, κυρίως εκείνοι που ζούσαν σε παραπήγματα στους ανατολικούς και δυτικούς συνοικισμούς της πόλης και κατά ένα μικρότερο ποσοστό επλήγησαν οι πρόσφυγες από Αν. Μακεδονία και Θράκη, καθώς αυτοί σχετικά σύντομα μετά τον ερχομό τους εντάχθηκαν σε συσσίτια και κοινωνική προστασία. Επομένως τα θύματα του υποσιτισμού στο Δήμο Θεσσαλονίκης το 1942 άγγιζαν περίπου το 1% του πληθυσμού, όταν το αντίστοιχο ποσοστό την ίδια περίοδο για την Περιφέρεια Πρωτεύουσας ήταν 4%. Αναλογικά δείχνουν λιγότερα, ωστόσο στη Θεσσαλονίκη ήταν πολλά τα θύματα και από τις ασθένειες της εποχής. Μόνο το 1942, περίπου 1.500 άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους από ελονοσία, φυματίωση, εξανθηματικό τύφο, παρατύφο, διφθερίτιδα. Η ελονοσία, η φυματίωση καταρχήν, αλλά και οι άλλες ασθένειες είχαν γίνει και πάλι εξαιρετικά θανατηφόρες λόγω της έλλειψης φαρμάκων και της εξασθένησης από την ασιτία. (Καβάλα, 2019: 21-23)

Στις χρονιές που ακολούθησαν το πρόβλημα του υποσιτισμού φαίνεται ότι στοιχειωδώς αντιμετωπίστηκε για τα αστικά κέντρα, ενώ η ελονοσία προκάλεσε θανάτους στη Θεσσαλονίκη και την περίοδο της απελευθέρωσης, το φθινόπωρο του 1944, όταν η πόλη βρέθηκε σε δεινή οικονομική θέση λόγω του χάους που είχαν αφήσει πίσω τους οι Γερμανοί. Σε όλο το κατοχικό διάστημα, η Θεσσαλονίκη εκτός από τις απώλειες από εκτελέσεις, από φυλακίσεις, βασανισμούς, καταναγκαστική εργασία και από το Ολοκαύτωμα, έχασε και περισσότερους από 5.000 ανθρώπους από ασιτία και ασθένειες.

Πώς κατάφερε ο υπόλοιπος πληθυσμός να σωθεί από την πείνα; Κατά τους πρώτους μήνες της κατοχής, ο κοντινός μακεδονικός κάμπος διευκόλυνε είτε τη διαμονή εκεί, είτε τη συνεχή μετακίνηση ανάμεσα στην πόλη και την ύπαιθρο και τις συναλλαγές του αστικού πληθυσμού με τους αγρότες. Οι τελευταίοι αποκτούσαν έπιπλα, ρούχα, κοσμήματα, προικιά. Οι αστοί έδιναν τα πάντα για ένα σακί αλεύρι. Οι ισορροπίες αυτές άλλαξαν το επόμενο διάστημα. Ταυτόχρονα, η αλιεία, η παγίδευση σπουργιτιών, οι αστικοί λαχανόκηποι, τα οικόσιτα ζώα που τα έβγαζαν για βοσκή στην Πλατεία Δικαστηρίων, οι ευρεσιτεχνίες στο μαγείρεμα, οι κλοπές ήταν κάποιες από τις λύσεις στις οποίες κατέφυγε άμεσα ο πληθυσμός. Η δε βρώση χελωνών, όνων και ημιόνων έδειχνε ότι οι ανάγκες της εποχής ήταν ισχυρότερες από παλαιότερες συνήθειες και από άγραφους «νόμους» της διατροφικής κουλτούρας. (Καβάλα, 2019: 24)

Την ίδια στιγμή, το φαινόμενο της μαύρης αγοράς είχε πάρει μαζικές διαστάσεις. Στη Θεσσαλονίκη, μεταφερόταν πλούτος από την πόλη στην κοντινή ύπαιθρο, αλλά ταυτόχρονα υπήρχε και αναδιανομή του πλούτου μέσα στην πόλη. Από τη μια οι παράγοντες του κατοχικού κράτους εκμεταλλεύονταν την εξουσία τους, για να κερδοσκοπήσουν οι ίδιοι και ο περίγυρός τους, αδιαφορώντας για το κοινωνικό σύνολο που είχαν αναλάβει να προστατεύσουν, και από την άλλη μεσάζοντες, που βρέθηκαν ανάμεσα στους παραγωγούς και τους ανθρώπους της εξουσίας έκαναν περιουσίες αγοράζοντας ακίνητα σε πολύ χαμηλές τιμές. Οι Θεσσαλονικείς πωλούσαν τα σπίτια τους για 60 οκάδες σταριού, ενώ γίνονταν 60 τέτοιες αγοραπωλησίες το 24ωρο. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι «νέοι πλούσιοι» εμφανίστηκαν, αμέσως μετά το δύσκολο χειμώνα του 1941-1942, στα νυχτερινά κέντρα, στα θέατρα και στο τέλος του χρόνου στα νεοϊδρυμένα καζίνο που χρηματοδοτούσαν τους συνεργάτες των Γερμανών. Ανώτερα κοινωνικά στρώματα που δεν συμμετείχαν σε αυτό το πάρε-δώσε, αλλά κυρίως τα μεσαία και κατώτερα κοινωνικά στρώματα ήταν εκείνα που πωλούσαν τα υπάρχοντά τους για ένα κομμάτι ψωμί στην κυριολεξία, οργανώνονταν σε συνεταιρισμούς και συλλόγους, και έπρεπε να αντιμετωπίσουν, τις γερμανικές αρχές, το επίσημο κράτος και τους κερδοσκόπους.

Σωτήρια λύση αποδείχθηκαν τα λαϊκά και παιδικά συσσίτια. Θεσμός που είχε μία παράδοση στην πόλη από το Μεσοπόλεμο. Αυτά αναδιοργανώθηκαν από τις παραδοσιακές δυνάμεις αρωγής των απόρων, την ελίτ (Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός με υπεύθυνο τον Κωνσταντίνο Ζάννα, το Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο, τη Μητρόπολη και την Εθνική Οργάνωση Χριστιανικής Αλληλεγγύης (Ε.Ο.Χ.Α.)), που

είχαν την τεχνογνωσία, γνώριζαν τους μηχανισμούς ενώ μέσω της θεσμικής τους εξουσίας και της σχέσης τους με ελληνικές και γερμανικές αρχές είχαν πρόσβαση στα αποθέματα τροφίμων. Την προσπάθεια αυτή ήρθαν να συντονίσουν οι κρατικοί φορείς από την Αθήνα, με τη Γενική Διεύθυνση Επισιτισμού και Οικονομικών Αναγκών στην αρχή και την Αυτόνομη Υπηρεσία Επισιτισμού Μακεδονίας (Α.Υ.Ε.Μ.) στη συνέχεια. Κύριο πρόβλημα των υπηρεσιών αυτών κατά την πρώτη φάση οι οικονομικές απάτες και ατασθαλίες των ανθρώπων που εμπλέκονταν. Το 1/3 του πληθυσμού της πόλης σύχναζε στα λαϊκά συσσίτια ενώ τα παιδικά συσσίτια του Ερυθρού Σταυρού, των κατηχητικών και του νεοδημιουργημένου Δήμου Καλαμαριάς έθρεψαν χιλιάδες παιδιά. (Καβάλα, 2019: 24-26)

Φυσικά ο επισιτισμός ήταν και πεδίο προπαγάνδας, της Βουλγαρική Λέσχης για παράδειγμα, χωρίς ωστόσο μεγάλη απήχηση. Επιπλέον, η πολιτική εργασιακής εκμετάλλευσης των κατοίκων της Θεσσαλονίκης σε δημόσια έργα από τις γερμανικές αρχές τους πρώτους μήνες της κατοχής με το λίγο φαγητό που παρείχαν ήταν μια λύση, αλλά αυτή η πολιτική εκμετάλλευσης συνέβαλε και στην ιδιαίτερη δυναμική που ανέπτυξε το Ε.Ε.Α.Μ από το καλοκαίρι του 1941. Μέσα από τον αγώνα της επιβίωσης αναδύθηκε σταδιακά η ανάγκη για συλλογική οργάνωση και διεκδίκηση.

Η πρώτη ένοπλη αντίσταση στη Θεσσαλονίκη της οργάνωσης «Ελευθερία» συνδέθηκε και με την προσπάθεια της ΟΚΝΕ (Ομοσπονδία Κομμουνιστικών Νεολαιών Ελλάδας) να λειτουργήσει τη Φοιτητική Λέσχη από το καλοκαίρι του 1941, ωστόσο η ισχυρή γερμανική καταστολή εμπόδισε τη δράση της στη φάση αυτή. Τον Ιανουάριο του 1942, το Εργατικό Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (Ε.Ε.Α.Μ.), κατάφερε να πάρει μέρος στις εκλογές του Εργατικού Κέντρου «ελεγχόμενου συνδικαλιστικού θεσμού» μέχρι τότε, και να κερδίσει ψήφους και εκπροσώπηση. Έτσι κατάφερε να δώσει πολιτικό στίγμα στις διεκδικήσεις των εργαζομένων. Από εκεί κατεύθυνε τους απεργιακούς αγώνες εναντίον της πολιτικής επιστράτευσης (1942) της βουλγαρικής επέκτασης (1943) και υπέρ της τιμαριθμικής αύξησης μισθών και ημερομισθίων.

Η δημιουργία προμηθευτικών και καταναλωτικών συνεταιρισμών σχετιζόταν και με την επίδραση του Ε.Ε.Α.Μ., και ήταν ακόμη ένας τρόπος συλλογικής αντιμετώπισης της πείνας και των ελλείψεων εκ μέρους επαγγελματικών και άλλων συλλογικοτήτων. Το 1942 ήταν η χρονιά με τις συντριπτικά περισσότερες ιδρύσεις συνεταιρισμών. Δημοσιοϋπαλληλικοί συνεταιρισμοί, ιδιωτικών υπαλλήλων, ελεύθερων επαγγελματιών, εργατών, αγροτικοί, συνεταιρισμοί προσφύγων,

συνταξιούχων, αναπήρων, απόστρατων αξιωματικών, άμισθων δικαστικών κλητήρων. Περισσότεροι από 32.000 άνθρωποι είναι πιθανό να ήταν μέλη συνεταιρισμών, και άρα να έβρισκαν τρόφιμα και άλλα είδη από εκεί μαζί με τις οικογένειες τους. Το κίνημα των συνεταιρισμών συνέδεσε ανθρώπους σε μια συλλογική συναλλαγή με τους παραγωγούς και σε μια οργανωμένη και συλλογική άσκηση πίεσης και διεκδίκησης προστασίας από το κράτος και τις αρχές. Εξυπηρετούσε κοινωνικά συμφέροντα και ενέπλεξε την πλειονότητα των πολιτών σε ενασχόληση με το κοινωνικό και το πολιτικό γίνεσθαι ενώ ανέδειξε ως σημαντική δύναμη παρέμβασης το Ε.Ε.Α.Μ. και στη συνέχεια το Ε.Α.Μ.. Από το 1942 και το 1943 ιδιαίτερη βοήθεια για τον επισιτισμό πρόσφερε το Ε.Α.Μ. μέσω των τοπικών επιτροπών και της Εθνικής Αλληλεγγύης καθώς και η Ε.Π.ΟΝ. με το νόμιμο σωματείο του Ο.Ψ.Υ.Π. («Οργανισμός Ψυχαγωγίας Υγείας Παιδιού»). Το πανεπιστήμιο με τους δημοκρατικούς καθηγητές του και με το κύρος του στήριζε τα νόμιμα σωματεία του Ε.Α.Μ. και της Ε.Π.Ο.Ν.. (Καβάλα, 2019: 26-28)

Στα χρόνια του πολέμου, λοιπόν, η επισιτιστική κρίση στη Θεσσαλονίκη και στην Ελλάδα ευρύτερα κόστισε χιλιάδες ζωές, αλλά ανέδειξε και νέες συλλογικές μορφές διεκδίκησης, έγινε πεδίο σύγκλισης και συνεργασίας, αντιθέσεων, ατασθαλιών και εκμετάλλευσης, άσκησης προπαγάνδας και ελέγχου εκ μέρους των αρχών προς τον πληθυσμό αλλά τελικά ελέγχου και εκ μέρους της κοινωνίας προς τις αρχές και βέβαια άφησε παρακαταθήκη το περίφημο «κατοχικό σύνδρομο» που για δεκαετίες ταλάνισε τις μεταπολεμικές γενιές.

Σύγχρονοι προβληματισμοί

Μετά τον πόλεμο, οι ευρωπαίοι ηγέτες τόσο της Δυτικής όσο και της Ανατολικής Ευρώπης προχώρησαν σε κοινωνικές μεταρρυθμίσεις και σε καινούργιους θεσμούς για να αποτρέψουν νέα δεινά ή παρόμοιες επισιτιστικές κρίσεις· σε σοσιαλδημοκρατικό ή χριστιανοδημοκρατικό πολιτικό πλαίσιο η πρώτη, σε κομμουνιστικό η δεύτερη και με διαφορετική εξέλιξη στην κάθε πλευρά της ηπείρου. (Judt, 2005: 6) Η αλήθεια είναι ότι τα Βαλκάνια και η Ελλάδα ακολουθούσαν με ιδιαιτερότητες τα παραπάνω σχήματα. Στα χρόνια του Ψυχρού πολέμου, η δυτική Ευρώπη επιδόθηκε στην αναζήτηση της ασφάλειας και της ευημερίας. Μέσα σε αυτά τα συμφραζόμενα γεννήθηκαν οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες (ατομικής ενέργειας, άνθρακα και χάλυβα, οικονομική) και αργότερα από αυτές η Ευρωπαϊκή Ένωση. Πολλές και διαφορετικές οι προκλήσεις που έπρεπε να αντιμετωπίσει η ήπειρος. Κατά την ψυχροπολεμική περίοδο, την υποβάθμισή της σε σχέση με το παρελθόν, την

κατάλυση της αποικιοκρατίας, την πετρελαϊκή κρίση της δεκαετίας του '70 για να αναφέρουμε μόνο κάποιες. Μετά το 1989 και μέχρι τις αρχές του 21^{ου} αι., την κατάρρευση των λαϊκών δημοκρατιών και της Σοβιετικής Ένωσης, τον καπιταλιστικό μετασχηματισμό της Α. Ευρώπης, την πολυπολιτισμικότητα, τον υπερδανεισμό και την υπερίσχυση ενός ανεξέλεγκτου χρηματοπιστωτικού συστήματος αλλά και την ανάδυση του ευρωπαϊκού ιδεώδους, την παγκοσμιοποίηση. Η Ευρώπη επηρέασε και επηρεάστηκε,

Στο πλαίσιο της ηπείρου, τα τελευταία χρόνια, η ΕΕ προσπαθούσε να αποτελέσει έναν παράγοντα ισορροπίας και ειρήνης για την περιοχή της και για τον κόσμο, άλλοτε με επιτυχία και άλλοτε όχι. Σήμερα, ωστόσο, βρίσκεται σε δύσκολη θέση. Ήδη από το 2008 διάγουμε μια περίοδο συνεχών κρίσεων, οικονομική, πανδημίας, νέα οικονομική συνοδευόμενη από ενεργειακή και επισιτιστική κρίση, βάθεμα των ανισοτήτων ανάμεσα στα κράτη και στο εσωτερικό των κρατών, κλιματική αλλαγή και τώρα οι πόλεμοι γύρω μας. (Λαμπριανίδης, 2022: 3) Προβλήματα ελλείψεων και επισιτισμού ήδη έχουν χτυπήσει την πόρτα μας.

Για παράδειγμα, το 2015 στην Ελλάδα της κρίσης, αντιμετώπιζαν επισιτιστική ανασφάλεια, δηλαδή δεν είχαν ασφαλή πρόσβαση σε επαρκείς ποσότητες κατάλληλων και θρεπτικών τροφίμων, 1,4 εκατ. άτομα, δηλαδή το 12,9% του πληθυσμού έναντι αντίστοιχου ποσοστού 7,1% το 2008 με τις ευάλωτες ομάδες να πλήττονται περισσότερο, σύμφωνα με μελέτη του Ιδρύματος Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (IOBE, 2017: 10).

«Περισσότερα από 828 εκατομμύρια άνθρωποι χρειάστηκε να αντιμετωπίσουν την πείνα το 2021... Και η Κλιματική Αλλαγή θα φέρει 80 εκατομμύρια ανθρώπους επιπλέον στα πρόθυρα του λιμού μέχρι τα μέσα του αιώνα», προειδοποιεί ο Φόλκερ Τουρκ, ο ύπατος αρμοστής του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. (Emea.gr - Business Voice, 2023)

Το Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών, ο Λόης Λαμπριανίδης και άλλοι ειδικοί επιστήμονες επισημαίνουν ότι ο πόλεμος Ρωσίας-Ουκρανίας θα λειτουργήσει ως καταλύτης στην παγκοσμιοποίηση καθώς το διεθνές σύστημα κατάτμησης της παραγωγής διαταράσσεται και οι συναλλαγές θα περιοριστούν σταδιακά στο εσωτερικό ασφαλών γεωπολιτικών πόλων. (Λαμπριανίδης, 2022: 15-29)

Τα προβλήματα στην προσφορά (περιορισμοί βασικών ειδών διατροφής, αύξηση των τιμών των τροφίμων, αναταράξεις στις εφοδιαστικές αλυσίδες) αναμένεται να εντείνουν την ύφεση, ιδιαίτερα εκεί όπου οι ανισότητες είναι οξυμένες. Για την

αποφυγή μιας «διατροφικής κρίσης» και στην Ελλάδα απαιτείται μια αναπτυξιακή στρατηγική, η οποία να έχει στον πυρήνα της ένα βιώσιμο και διατηρήσιμο παραγωγικό υπόδειγμα που θα πετύχει κάποιας μορφής επάρκεια σε κρίσιμης σημασίας προϊόντα, με σύγχρονες τεχνικές καλλιέργειας (πχ σύγχρονα θερμοκήπια), νέες ποικιλίες, νέες μέθοδους φυτοπροστασίας. (Μανιούδης, 2022: 10) (Τζανακάκης-Κωβαίος, 2018) Η συστηματική και οργανωμένη κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία μπορεί εδώ να παίξει τον ρόλο της. (Καβουλάκος, 2018) (Κ.ΑΛ.Ο., 2022) Επιπλέον, η χώρα χρειάζεται μια ανάπτυξη που να αξιοποιήσει τις νέες ευκαιρίες που δημιουργούνται σήμερα. Θα ήταν σημαντικό, ενόσω κάποια μέρη των παγκόσμιων αλυσίδων παραγωγής συρρικνώνονται ή εγκαταλείπονται, η Ελλάδα να διερευνήσει τα κενά που δημιουργούνται, και να επιδιώξει άμεσα να εισχωρήσει σε αυτά που δείχνουν να την αναβαθμίζουν τεχνολογικά και ποιοτικά. Για παράδειγμα, μπορεί να επενδύσει περαιτέρω στις σύγχρονες τεχνολογίες στη γεωργία, σε υπο-κλάδους που σχετίζονται με τις Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών, καθώς και σε τομείς σχετικούς με τον τομέα της υγείας, τις βιοεπιστήμες και τη βιοτεχνολογία, τον φαρμακευτικό κλάδο και την ιατρική τεχνολογία». Ακόμη, στο νέο διπολισμό με πολυπολικά στοιχεία που αναδύεται, η χώρα μας θα μπορούσε να αναπτύξει μια πιο πολυμερή και πολυδιάστατη εξωτερική πολιτική με γνώμονα την ειρήνη και τη δικαιοσύνη. (Λαμπριανίδης, 2022: 28-29)

Όλα αυτά προϋποθέτουν ένα κράτος, που θα διαπνέεται από τη λογική των δημόσιων αγαθών, ένα κράτος που δεν θα είναι διαμεσολαβητής συμφερόντων, τοπικών, κομματικών, οικογενειακών ή διεφθαρμένων ελίτ, όπως διαχρονικά συμβαίνει. Όλα αυτά απαιτούν επίσης μια κοινωνία αλληλεγγύης και όχι άκρατου ανταγωνισμού, μια κοινωνία που θα υπάρχει δυνατότητα συνεννόησης των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών δυνάμεων της χώρας για κρίσιμες πλευρές της λειτουργίας της. (Λαμπριανίδης, 2023)

Ίσως είναι καιρός πια να προσπαθήσουμε λίγο περισσότερο για όλα αυτά!

Σας ευχαριστώ θερμά

Βιβλιογραφία

Διεύθυνση Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, Κ.Α.Ο. Έκθεση 2021-2022 & «Επικαιροποιημένο Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Οικονομία με ενσωμάτωση δράσεων Κοινωνικής Καινοτομίας και ευθυγράμμιση της Στρατηγικής με το Ευρωπαϊκό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Οικονομία», 2023.

<https://drive.google.com/file/d/1pcGurRPIYALpENqSC1J8wm6okfWU2Jvb/view>

Emea.gr - Business Voice, ΟΗΕ: Η Κλιματική Αλλαγή απειλεί με ένα δυστοπικό, τρομακτικό μέλλον λιμού και δεινών, 3 Ιουλίου 2023.

<https://emea.gr/politiki/politiki-diethni/699585/oie-i-klimatiki-allagi-apeilei-me-ena-dystopiko-tromaktiko-mellon-limou-kai-deinon/>

Ίδρυμα για την καταπολέμηση της πείνας, Τράπεζα τροφίμων. Μέσο αντιμετώπισης της επισιτιστικής ένδειας και της σπατάλης τροφίμων στην Ελλάδα, IOBE, Αθήνα 2017.

http://iobe.gr/docs/pub/RES_05_B_24102017_REP_GR.pdf

Καβάλα Μαρία, «Ελλείψεις και πείνα στη Θεσσαλονίκη της γερμανικής Κατοχής. Πρακτικές επιβίωσης και η σημασία τους», Τετράδια Μακεδονικής Ιστορίας και Πολιτισμού, 7, Ιανουάριος 2019, σ. 16-30.

Καβουλάκος Κάρολος-Ιωσήφ, «Κοινωνική αλληλέγγυα οικονομία, κρίση και κοινωνικά κινήματα» στο Νίκος Σερντεδάκις και Σταύρος Τομπάζος (επ.), Όψεις της ελληνικής κρίσης, Gutenberg, Αθήνα 2018.

Λαμπριανίδης Λόης, Η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία θα αλλάξει την παγκοσμιοποίηση όπως την ξέραμε, Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών, 2022.

[https://www.enainstitute.org/wp-](https://www.enainstitute.org/wp-content/uploads/2022/04/%CE%A0%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CE%BF%CF%83%CE%BC%CE%B9%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%AF%CE%B7%CF%83%CE%B7_%CE%95%CE%9D%CE%91.pdf)

[content/uploads/2022/04/%CE%A0%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CE%BF%CF%83%CE%BC%CE%B9%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%AF%CE%B7%CF%83%CE%B7_%CE%95%CE%9D%CE%91.pdf](https://www.enainstitute.org/wp-content/uploads/2022/04/%CE%A0%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CE%BF%CF%83%CE%BC%CE%B9%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%AF%CE%B7%CF%83%CE%B7_%CE%95%CE%9D%CE%91.pdf)

Λαμπριανίδης Λόης, Η καταστροφή στη Θεσσαλία ως συνέπεια του μοντέλου οργάνωσης του κράτους και της οικονομίας, Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών, 2023.

[https://www.enainstitute.org/publication/%ce%b7-](https://www.enainstitute.org/publication/%ce%b7-%ce%ba%ce%b1%cf%84%ce%b1%cf%83%cf%84%cf%81%ce%bf%cf%86%ce%ae-%cf%83%cf%84%ce%b7-%ce%b8%ce%b5%cf%83%cf%83%ce%b1%ce%bb%ce%af%ce%b1-%cf%89%cf%82-%cf%83%cf%85%ce%bd%ce%ad%cf%80%ce%b5%ce%b9%ce%b1/)

[%ce%ba%ce%b1%cf%84%ce%b1%cf%83%cf%84%cf%81%ce%bf%cf%86%ce%ae-%cf%83%cf%84%ce%b7-](https://www.enainstitute.org/publication/%ce%b7-%ce%ba%ce%b1%cf%84%ce%b1%cf%83%cf%84%cf%81%ce%bf%cf%86%ce%ae-%cf%83%cf%84%ce%b7-%ce%b8%ce%b5%cf%83%cf%83%ce%b1%ce%bb%ce%af%ce%b1-%cf%89%cf%82-%cf%83%cf%85%ce%bd%ce%ad%cf%80%ce%b5%ce%b9%ce%b1/)

[%ce%b8%ce%b5%cf%83%cf%83%ce%b1%ce%bb%ce%af%ce%b1-](https://www.enainstitute.org/publication/%ce%b7-%ce%ba%ce%b1%cf%84%ce%b1%cf%83%cf%84%cf%81%ce%bf%cf%86%ce%ae-%cf%83%cf%84%ce%b7-%ce%b8%ce%b5%cf%83%cf%83%ce%b1%ce%bb%ce%af%ce%b1-%cf%89%cf%82-%cf%83%cf%85%ce%bd%ce%ad%cf%80%ce%b5%ce%b9%ce%b1/)

[%cf%89%cf%82-](https://www.enainstitute.org/publication/%ce%b7-%ce%ba%ce%b1%cf%84%ce%b1%cf%83%cf%84%cf%81%ce%bf%cf%86%ce%ae-%cf%83%cf%84%ce%b7-%ce%b8%ce%b5%cf%83%cf%83%ce%b1%ce%bb%ce%af%ce%b1-%cf%89%cf%82-%cf%83%cf%85%ce%bd%ce%ad%cf%80%ce%b5%ce%b9%ce%b1/)

[%cf%83%cf%85%ce%bd%ce%ad%cf%80%ce%b5%ce%b9%ce%b1/](https://www.enainstitute.org/publication/%ce%b7-%ce%ba%ce%b1%cf%84%ce%b1%cf%83%cf%84%cf%81%ce%bf%cf%86%ce%ae-%cf%83%cf%84%ce%b7-%ce%b8%ce%b5%cf%83%cf%83%ce%b1%ce%bb%ce%af%ce%b1-%cf%89%cf%82-%cf%83%cf%85%ce%bd%ce%ad%cf%80%ce%b5%ce%b9%ce%b1/)

Μανιούδης Μανώλης, Από την πανδημία του Covid-19 και την από-παγκοσμιοποίηση στη διατροφική κρίση; Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών, 2022.

[https://www.enainstitute.org/wp-](https://www.enainstitute.org/wp-content/uploads/2022/05/%CE%99%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B9%CF%84%CE%BF%CF%8D%CF%84%CE%BF_%CE%95%CE%9D%CE%91_%CE%94%CE%B9%CE%B1%CF%84%CF%81%CE%BF%CF%86%CE%B9%CE%BA%CE%B7%CC%81-%CE%9A%CF%81%CE%B9%CC%81%CF%83%CE%B7.pdf)

[content/uploads/2022/05/%CE%99%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B9%CF%84%CE%BF%CF%8D%CF%84%CE%BF_%CE%95%CE%9D%CE%91_%CE%94%CE%B9%CE%B1%CF%84%CF%81%CE%BF%CF%86%CE%B9%CE%BA%CE%B7%CC%81-%CE%9A%CF%81%CE%B9%CC%81%CF%83%CE%B7.pdf](https://www.enainstitute.org/wp-content/uploads/2022/05/%CE%99%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B9%CF%84%CE%BF%CF%8D%CF%84%CE%BF_%CE%95%CE%9D%CE%91_%CE%94%CE%B9%CE%B1%CF%84%CF%81%CE%BF%CF%86%CE%B9%CE%BA%CE%B7%CC%81-%CE%9A%CF%81%CE%B9%CC%81%CF%83%CE%B7.pdf)

Τζανακάκης Μίνως-Κωβαίος Δημήτρης, Εντομολογία, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2018.

Τζαντ Τόνυ (Judt Tony), Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2005.